

Annotation

The features of financial and enterprise activity of society are watched "Away illiteracy" in 20th of the XX century.

Keywords: *society "Away illiteracy", financial activity.*

Доценко В. О.

Національний університет ДПС України

**ЄВРЕЙСЬКА ГРОМАДСЬКА ІНІЦІАТИВА УКРАЇНСЬКОЇ СРР
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ.**

В статті розглядаються питання пов'язані із історією єврейського громадсько-політичного руху першої половини 20-х рр. ХХ ст. та його знищенням компартійною системою, проведення репресій щодо єврейських активістів в 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *громадський рух, єврейські активісти "воєнного комунізму", партія, репресії.*

Демократичне суспільство що будується в Україні неможливе без існування громадських організацій. В політичній системі суспільства вони займають одне з ключових місць, взаємодіючи з державними органами влади та політичними партіями. Громадський рух ставить собі за мету задоволення потреб різних соціальних груп, національних меншин. Існування громадського руху дозволяє визначити міру демократичності суспільства. Тому на перехідному етапі нашої історії дуже важливо врахувати досвід попередніх років. Зокрема, періоду раннього тоталітаризму в СРСР, коли зароджувались ідеї одержавлення добровільної ініціативи різних національних груп та меншин. Використання досвіду компартійної системи в боротьбі з проявами інакодумства та непокори влади, дозволить уникати помилок в розбудові громадянського суспільства та правової держави.

В українській історичній літературі, як в минулому, так і сьогодні, присвячений дослідженню життя нашої держави в 20-ті рр. ХХ ст., практично не висвітлюються питання присвячені боротьбі радянської влади з сіоністським рухом та участь в ній єврейських добровільних організацій. Якщо і приводились деякі факти, то вони звинувачували єврейські організації в буржуазному націоналізмі, і звеличували діяльність громадських організацій, які керувалися в роботі "вірною рукою" комуністичної партії. Сіоністи різного толку, нібито не мали достатньої соціальної бази для наповнення своїх рядів, представляли інтереси національної буржуазії, і їх дні на "єврейському лоні" скінчилися. Однобокість висвітлення даної проблеми призвела до відсутності монографічного дослідження за часів радянської доби. Лише зараз деякі дослідники сталінської доби звертаються до даної проблеми. Зокрема, це праці М. А. Журби, В. С. Орлянського, В. І. Гусева, В. Ф. Турченка. [1, 3, 6, 8] Але в них лише побіжно висвітлені проблеми боротьби владних органів з єврейським громадсько-політичним рухом в Україні. Питання нажалі залишається малодослідженим.

Відсутність публікацій що проливають світло на проблему використання єврейського громадського руху органами компартійної системи в 20-х – 30-х роках ХХ століття для боротьби з опозиційними силами і є головною проблемою дослідження. Стаття має з'ясувати ступінь одержавлення єврейського громадського руху в УРСР. Особливості

участі силових структур у процесі вирішення проблеми “єврейського містечка” Правобережної України та одночасного знищення сіоністських партій та громадських організацій.

На початку 20-х рр. склалась критична ситуація в єврейських містечках Правобережної України. Значні моральні, фізичні та економічні переслідування, яких зазнало єврейство під час революції та громадянської війни поставили його на межу виживання. Значного удару по дрібним єврейським ремісникам завдала політика “воєнного комунізму”. Єврейський ремісник, дрібний торговець вбачав у радянських органах влади та в Комуністичній партії першого ворога своїх власних інтересів. Тому єврейство містечок дуже не охоче йшло на контакт з радянськими органами влади в особі єврейських секцій при ЦК КП(б)У.

На початку 1925 року НКВС України, Главбюро євсекцій при ЦК КП(б)У та провладні громадські організації провели обстеження Правобережних губерній. Завршення обстеження, керівництво УкрТЗЕТу надіслало до РНК СРСР секретний звіт про становище єврейського населення Правобережної України. В звіті зазначалось: “Економічне становище єврейської маси в УРСР продовжує погіршуватись із року в рік. В теперішній час постала надскладна ситуація, заходи, котрі проводить радянська влада для залучення євреїв до виробничої праці є явно недостатніми в порівнянні з розміром потреб. Дії направлені на знищення приватної торгівлі, і одночасно кустарно-ремісничого виробництва, різко погіршили положення єврейського населення в останній час. Такого результату досягнуто комбінованими діями фінансового характеру, шляхом непомірного податкового тиску. В результаті масова ліквідація приватної власності з декласуванням зайнятих в ній осіб, масове безробіття єврейських кустарів і ремісників. Крім того становище значної частини неліквідованих торговців і кустарів можна охарактеризувати їх заробітками в 10-20 крб. в місяць (22%), (34%) – 20-30 крб., а в останніх 12 крб. в місяць.” [7, 20, 28, 30.]

В 1925 р. єврейські містечка були виключені з плану допомоги хлібом: “в містечках навіть за гроші не можна дістати хлібу,” – зазначалось в протоколах обстеження [7, 31].

Крім політики “воєнного комунізму” на соціально-економічне становище єврейства впливали непомірні штрафи, відсутність сировини для роботи, неможливість успішно конкурувати з кооперацією на селі, поява великих підприємств, що випускали для жителів порівняно дешеві товари.

Радянські органи нічого не робили по благоустрою містечок. Освітою було охоплено тільки 30-35% єврейських дітей. Недостатнім було і медичне обслуговування. Одна лікарня нерідко обслуговувала до 25-30 населених пункти. Єврейське населення не відчувало потреби звертатись до місцевих органів Радянської влади, натикаючись там на прихований і відкритий антисемітизм, що призводив до незаконного обмеження виборчих прав, порушення існуючого законодавства [1, 79].

На думку компартійних функціонерів така ситуація на місцях призвела до поширення свого впливу на єврейство сіоністських та дрібнобуржуазних партій. Тому місцеве єврейство знаходить в сіоністському русі підтримку в боротьбі з місцевою радянською владою [7, 38].

Отже, на початку 1920-х років компартійні органи зіткнулись з широким небільшовицьким рухом, представленим єврейськими громадськими об'єднаннями та партіями.

Широку підтримку серед єврейства мав "Гехолуц", який діяв в Україні нелегально. Об'єднав в собі близько 6000 хлопців і дівчат. Організація виступала за об'єднання кустарно-ремісничої молоді, яка зневірилась у можливостях розбудови нормального життя в умовах радянської влади. Їх об'єднувала думка переходу до заняття сільським господарством, що за Торою, щоб було сповна "молока і меду" [5, 44]. Тому організація одразу опинилась по різні боки барикад з радянською системою.

Секретна записка ЦККП(б)У від 15 грудня 1924 р. свідчить: "партія являється легальним апаратом боротьби сіоністів-соціалістів. Вона будує свої осередки з використанням усіх легальних та нелегальних можливостей. Представники організації, представляючи інтереси "Паолей-Ціон", потрапляють до с/г артилей, кооперативів, ведуть пропаганду переселення єврейства України в Палестину. Тому потрібно боротись за ліквідацію "Гехолуцу" [7, 1].

Крім "Гехолуцу" діяли Сіоністсько-соціалістична партія (ЦСП), партія Соціалістів-трудовиків (СТП), а також молодіжні організації: Єдина всеросійська організація сіоністської молоді (ЄВОСМ), Сіоністсько-соціалістична спілка молоді (ЦСЮФ), дитячі колективи (ГошOVER, Гашоір) [10, 50-51].

Найефективніше з перелічених партій діяв "Гехолуц". Найбільшого поширення рух набув на Одещині та Чернігівщині. В Ніжині його активісти намагались придбати ділянки землі площею 50-60 десятин для обробки її своїми силами. В Бердичеві "Перша робоча група", створена в 1920 р. за ініціативою "Цейрей Ціон" та місцевого "Гехолуцу", що працювала на цукровому виробництві. Взимку частина членів групи виконувала столярні та слюсарні роботи, і працювала на цукровому заводі [4].

Основним напрямком роботи члени "Гехолуцу" вважали переселення до Палестини і побудову там єврейського с/г національного району. А в Україні товариство прагнуло відродження єврейства з його багатовіковою історією, створення національно-персональної автономії, національних рад на місцевому, республіканському рівнях, створення єврейських профспілок, кооперативів, ліквідацію Євсекцій і національного гноблення. Такої ж лінії в роботі підтримували і єврейські політичні партії. В своїх виданнях вони виступали проти перекирчуень у веденні національної політики комуністичною партією, відходу від задекларованих положень, перекирчуень в державній пресі діяльності сіоністських партій. Так, в журналі "Уізер-Вег" сіоністсько-соціалістичної партії наголошувалось на антиєврейській пропаганді компартії та ОДПУ [7, 5].

Сіоністські організації випускали підпільні видання, листівки з закликом до боротьби з "перекирчуеннями" радянської преси. Зокрема, було випущено листівку до з'їзду національних меншин, де містилися заклики до єврейських кустарів, ремісників, робітників до боротьби проти "неправильних дій РКП(б) в єврейському питанні" [7, 9]. В листівці від 31 серпня 1926 року Шепетівський осередок "Гехолуцу" наголошував: "Політика Євсекції, в результаті її експериментів до покращенню економічного положення привела до страшного збідніння єврейської маси. Навіть переселення до Херсонських степів не може вивести її з жебрацтва" [7, 60].

Товариство активно критикувало більшовицькі єврейські громадські організації, як антидемократичний витвір правлячої партії. Делегати другого з'їзду Товариства "Гехолуц", що проходив в лютому 1926 р. в комуні Мішов, заявили: "ОЗЕТ протиставляє собою діяльність сіоністів і бореться з їх впливом на єврейство Радянського Союзу" [4, 142].

Крім випуску лозунів, прокламацій та листівок сіоністські організації вели жорстоку

боротьбу з єврейськими секціями комітетів КП(б)У. Причому з актуальних проблем економічного положення єврейства республіки. “Озлоблена, позбавлена авторитета і довір’я зі сторони широких єврейських мас, євсекція продовжує з ще більшим ентузіазмом пригнічувати будь-яку сміливу ініціативу і вільну думку. Протестуючи проти непрошеної опіки над єврейським народом. Ховаючись за спиною військової сили влади, вона старається насильницьким шляхом задушити піднятий голос єврейських сільських і селищних мас”, проголошувалось в одному із закликів [10, 8].

Керівник Харківського відділення Блюм в листі керівництву партії писав: “На вечорі в підтримку ОЗЕТу і роботи євсекції з питань переселення керівник євсекції Харкова наголосив, що аграризація єврейства може проходити лише в Радянському Союзі, а не в Палестині. Вся робота Євр КРП та наближених до неї сіоністів, це лише боротьба проти радянської влади та її політики. Як можна після цього довіряти більшовикам та їх лозунгам?” [2, 101-103].

Одночасно вони проповідували ідею переселення євреїв на Близький Схід. Активно пропагандувалась ідея про те, що “вирішення єврейського питання полягає в створенні самостійної економічної, політичної, соціальної і культурної одиниці в Палестині”. Створення Світової єврейської держави. В жовтні 1920 року в Харкові на другій загальній конференції “Гехолуцу”, представники місцевих організацій України та Центральної Росії прийняли план дій для “Гехолуцу”. В якому зазначалось прагнення переселитись до Єрець-Ізраелю і жити там за рахунок власної праці без експлуатації людини людиною. Метою діяльності відповідно визначалось створити трудовий центр єврейського народу [5, 46].

Вбачаючи в єврейському русі конкурента в боротьбі за голоси єврейства Правобережної України, органи ДПУ та КП(б)У з початку 20-х років почали боротьбу за знищення єврейських сіоністських партій: “що мали на Україні величезний ріст і розгалуження в понад 3000 населених пунктах, із значним впливом на прошарки працюючих, особливо дітей та молодь” [6, 186].

Першими під удар потрапили всі сіоністські партії, діяльність їх була заборонена. Вже в кінці 1919 р. проти них була проведена перша велика чистка.

На євсекції покладалась організація адміністративної боротьби з єврейськими організаціями на місцях. В 1922 році були заарештовані учасники третьої конференції “Гехолуцу” в Харкові. Всі заарештовані були допитані в ДПУ, а потім звільнені. В березні 1923 р. арештували близько 50 членів “Гехолуцу” в Одесі, в травні відбулися арешти в Києві, та Криму. У вересні заарештували майже всіх учасників Білоцерківського осередку. 10 липня 1924 року арешти членів “Гехолуцу” пройшли у містах та містечках Поділля. 9 серпня з заарештованих відібрали кілька десятків, протримавши їх декілька місяців у Вінницькій тюрмі, відправили до Харкова, а звідти-на три роки на заслання [5, 47]. 2 вересня того ж року близько сотні халуціанців заарештували в різних містах та містечках України. В жовтні арешти продовжилися в Харківській та Полтавській губерніях, а в грудні пройшли на Катеринославщині.

Арешти організували і приймали в них участь єврейські секції на місцях. Арешти проходили в час проведення перевиборів до місцевих Рад. Учасники виборів, представники різних єврейських партій, потрапляли до ДПУ в переддень виборів, їх кандидатури знімали з голосування, а пізніше їх звільняли з під варти, приносили вибачення за непорозуміння.

Одночасно з арештами проходило вилучення майна організацій. Осередкам відмовлялось в оренді приміщень, проведенні вечорів, зустрічей. Часто приміщення

передавались іншим особам, організаціям.

В 1924 році Харківський ліквідком закрав єврейський клуб “Герцлія”. При ліквідації було відмічено цікавий злочин “злочин організації”: “клуб ставить своєю метою сприяти національному розвитку єврейських трудящих мас. Трудящі маси потребують не національний, а класовий ріст. Буржуазні організації прагнуть за допомогою розвитку національних почуттів затушувати класове розшарування єврейства... Членство, за статутом клубу, обмежено тільки віком, а не соціальним станом, що вказує на буржуазний характер клубу... Клуб “Герцлія” перебуває під керівництвом партії “Цейр-Ціон” [9, 37-38].

Але все ж, правлячий режим, не дивлячись на його потуги, не зміг дискредитувати сіоністів в єврейському суспільстві. В донесенні ДПУ республіки в ЦКП(б)У, відправленому в вересні 1925 року, відмічалось, що чекісти постали перед фактом надзвичайного характеру, міри адміністративної боротьби з сіоністським рухом не досягають успіху, так як з страшною силою ростуть активні сили сіоністів із середовища єврейських мас, де головним контингентом цих сил є молодь. Констатувалось, що їм потрібно боротися усім єврейством. Було зроблено висновок про те, що боротьба перетворюється з економічної, в боротьбу з народом [1, 84].

Отже, протягом 20-х років органи державної влади проводили боротьбу з єврейським національним рухом на Правобережній Україні та на території УСРР. Для проведення репресивно-каральних та агітаційних заходів влада використовувала різну зброю – від відкритих арештів, до замаскованої під вивіскою єврейської громадської ініціативи роботи по знищенню єврейських партій. Не зважаючи на силу репресій та арештів перемога дісталась владі тільки завдяки діяльності альтернативних добровільних організацій, що зуміли підпорядкувати “ненадійне” єврейство власному впливу.

Матеріали статті можна використати в подальших дослідженнях питань історії України доби радянського тоталітаризму, в політологічних дослідженнях розвитку політичного суспільства в Радянського Союзу в період встановлення тоталітарної моделі управління суспільними процесами.

Використана література:

1. Гусев В. Сионистское движение в Украине в 20-е годы XX века: социальная база, политические группировки, практическая деятельность // Записки Запорожского университета. – Запорожье, 1999.
2. Державний архів Російської Федерації м. Москва (ДАРФ). – Ф. 272. – Оп. 1. – Спр. 401.
3. Журба М. А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. XX ст.): монографія. – К.: Науковий світ, 2002.
4. Краткая Еврейская Энциклопедия. Еврейский университет в Иерусалиме. – Иерусалим, 1992. – т. 6.
5. Найман О. Холуціанський рух в Україні. // Запорожские еврейские чтения. Выпуск 2. 1998. – Запорожье, 2008.
6. Орлянський В. С. Евреї України в 20-30 роки XX ст. Соціально-політичний аспект. – Запоріжжя, 2000.
7. Російський державний архів соціально-політичної історії м. Москва (РДАСПІ). – Ф. 445. – Оп. 1. – Спр. 86.
8. Турченко Ф. Володимир Жаботинський питання єврейської сільськогосподарської колонізації Півдня України. // Міжнародні відносини на Півдні України: історія і сучасність. – Запоріжжя, 1993. – С. 45-59.
9. Хонигсман Я. С., Горовский Ф. Я., Найман А. Я., Елисаветский С. Я. Евреи Украины. Часть II. – К., 1995.
10. Центральний державний архів громадських організацій України (ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2019.

А н н о т а ц и я

В статье рассматриваются вопросы связанные с историей еврейского общественно-политического движения первой половины 20-х гг. XX века, и его уничтожением компартийной системой, проведение репрессий в отношении еврейских активистов в 20-х гг. XX века.

Ключевые слова: общественное движение, еврейские активисты, политика “военного коммунизма”, партия, репрессии.

A n n o t a t i o n

In the article questions are examined related to history of Jewish social and political motion of the first half 20th of XX of century, and his elimination the communist party system, realization of repressions in regard to the Jewish activists in 20th XX of century.

Keywords: public motion, Jewish activists, policy of “military communism”, party, repressions.